

MATTI WIBERG - FRED KARLSSON RUOTSIN KIELEN KÄYTTÖALA SUPISTUU SUOMESSA

RUOTSIN KIELEN ASEMA ON
HEIKENTYNYT JA HEIKKENE
EDELLEEN. KEHITYS JOHTUU SEKÄ
TIETOISESTA SURKASTUTTAMISESTA
ETTÄ TEHTYJEN RATKAISUJEN
ENNAKOIMATTOMISTA SEURAUKSISTA.

Suomenruotsalaisessa julkisuudessa on ollut huolestuneita ruotsin kielen asemasta Suomessa. Usein on käytetty termiä ”käyttöalueen menetys” (*domänförlust*, englanniksi *domain loss*).

Tällä sociolingvivistisellä termillä tarkoitetaan kielen käytön supistumista tai käyttökelppoisuuden menetystä tietyllä maantieteellisellä tai sanaston alueella. Ruotsin Nationalencyklopedissa termin ensiesiintyminen ajoitetaan 1990-luvun puoleenväliin. Termiä käytettiin *Hufvudstadbladetissa* ensimmäistä kertaa 20.10.2001.

Koetusta käytön supistumisesta on näyttöä. Svenska Kulturfondenin ja Åbo Akademin vuosittaisessa *Barometern*-kartoituksessa optimistisesti ruotsin kielen tulevaisuuteen suhtautuneiden edustavan suomenruotsalaisen otoksen osuus supistui vuonna 2009 67 %:iin. Vuonna 1997 vastaava prosenttiosuus oli 90 % ja 2005 se oli 87 % - oleellinen muutos.

Lainsäädännöllisesti Suomi on kaksikielinen maa. Äidinkielenään suomea puhuu noin 92 % väestöstä. Suomen ohella maan virallisena kielenä on ruotsi. Ruotsinkielisten osuus väestöstä on sadassa vuodessa puolittunut ja edelleen vähentynyt, vaikka määrässä ei sinänsä ole tapahtunut suuria muutoksia. Esimerkiksi 1990–2008 suomenruotsalaisten määrä pieneni vajaalla seitsemällä tuhannella. Vuoden 2008 lopussa suomenruotsalaisten osuus väestöstä oli 5,4 %. Väestötilaston mukaan heitä on nyt 289 951 henkeä.

Ruotsin kielestä Suomessa säädetään perustuslaissa 1999 ja kielilaissa 2003, joiden mukaan ”Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi.” (17 § ja 1§) Perustuslaissa säädetään: ”Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan.” (17 § 2. mom.)

Tarkkailija kohtaa hankalia todistusaineisto-ongelmia. Kun kerää aineistoa, joka valaisisi käyttökelpoisuuden vähentymishypoteesia, havaitsee jopa todistusaineiston piilottelua. Strategisista syistä esimerkiksi Suomen ruotsalainen kansanpuolue (RKP) ei juuri vaikeroi menetyksiä, sillä sehän merkitsisi, että pitkäaikainen hallituspuolue tunnustaisi epäonnistumisiaan. Puolueen viestintästrategia noudattaa periaatetta ”ilman meitä asiat olisivat vieläkin huonommin”. Valitun strategian seurauksia on paradoksaalisesti ongelmien vähätteleminen ja omien aikaansaannosten paisuttelu.

Oleellinen särö kielisuhteisiin syntyi, kun vuonna 2004 pakollinen ruotsi poistettiin ylioppilaskirjoituksista. Ehdotus niin sanotun pakkoruotsin säilyttämisestä ylioppilastutkinnossa kaatui lukiolain 18 §:n muuttamisesta koskevassa (HE 47/2004 vp) väliäänestyksessä 1. kesäkuuta 2004 luvuin 73–21. Luvuin 84–16 hylättiin ehdotus, joka olisi lisännyt ylioppilastutkinnon pakollisten kokeiden määrän neljästä viiteen. Äänestyksistä oli poissa 97 edustajaa.

SIVUUTTAMISEN PITKÄ LUETTELO

Vaikka ruotsi on Suomen toinen kansalliskieli ja vaikka sitä äidinkielenään käyttävillä on pa-

rempi vähemmistösuoja kuin kenties millään vastaavalla kansanosalla maailmassa, ongelmia syntyy. Niitä ilmenee niin asenneilmastossa kuin arjessa.

Ruotsin asema Suomessa on muuttunut viime vuosina. Muutokset eivät ole parantaneet kielivähemmistön asemaa. Luettelo kielivähemmistön näkökantojen sivuuttamisesta ei ole lyhyt.

Vuoden 2000 perustuslakiuudistuksessa ruotsinkielisten asemaa heikennettiin, kun Hallitusmuoto muutettiin Perustuslaiksi. Kun HM 50:3 sääteli: ”Hallintoalueiden rajoja uudestaan järjestettäessä on varteenotettava, että alueet, mikäli asianhaarat sallivat, tulevat yksikieliseksi, suomen- tai ruotsinkieliseksi, taikka että toiskieliset vähemmistöt niillä tulevat niin pieniksi kuin mahdollista.”, PL 122:1 kirjaa: ”Hallintoa järjestettäessä tulee pyrkiä yhteensopiviin aluejaotuksiin, joissa turvataan suomen- ja ruotsinkielisen väestön mahdollisuudet saada palveluja omalla kielellään samanlaisten perusteiden mukaan.”

Suomenkielisille pakollinen ruotsi (ja suomenruotsalaisille pakollinen suomi) poistettiin ylioppilaskirjoituksista 2004. Seuraavana vuonna Yleisradio lopetti SVT Europa-kanavan välittämisen maksutta ja kanava muuttuu maksulliseksi 2007. Yleisradio lakkautti TV1:n Morgonnytt-ohjelman 2006. Samana vuonna Helsinki pyrki liittämään itseensä osia lounais-Sipooosta.

Syyttäjälaitos ja poliisi kokevat hallintoreformin 2007: ruotsinkieliset alueet liitettiin suomenkielisiin alueisiin. Käräjäoikeudet koottiin suurempiin tuomiopiireihin kiinnittäen huomiota ruotsinkielisten vaatimuksiin saada oikeutta äidinkielellään, kuten ei myöskään poliisihallinnon uudistuksessa. Hälytyskeskukset koottiin niin ikään kattamaan suuria alueita. Hälytyskeskusuudistuksessa ruot-

Strategisista syistä esimerkiksi Suomen ruotsalainen kansanpuolue (RKP) ei juuri vaikeroi menetyksiä.

sinkielisten palvelujen turvaaminen voi vaarantua – eikä ole monta uudistusta, jossa on niin kirjaimellisesti kysymys elämästä ja kuolemasta.

Vuonna 2007 Kokkolan käräjäoikeutta uhkasi fuusio Ylivieskan kanssa, joka kuuluu Rovaniemen hovioikeuden alaisuuteen, mutta oikeusministeri päätti 2008, että Kokkolan käräjäoikeus säilyttää itsenäisyytensä ja toimii Vaasan hovioikeuden alaisena. Raaseporin ja Ahvenanmaan maistraatteja ehdotettiin liitettäväksi Espoon ja Turun maistraatteihin.

Vuonna 2009 kaksikielisten kuntien määrä supistui 43:sta 34:ään ja Sipoon lounaisosia liitettiin Helsinkiin piittaamatta paikallisten asukkaiden kiihkeästä vastarinnasta. Kaksikielistä Keski-Pohjanmaata ollaan liittämässä suomenkieliseen Ouluun vaikka maakunnassa on suuri ruotsinkielinen vähemmistö. Vaihtoehto on kaksikielinen Vaasa.

Maan hallitus päätti 20.11.2009, että Kokkola saa kuulua ainakin vuoden 2010 loppuun Vaasan hallintoalueeseen. Päätöstä tehtäessä hallinto- ja kuntaministeri Mari Kiviniemi (kesk) ja elinkeinoministeri Mauri Pekkarinen (kesk) vaativat, että kesäkuun loppuun mennessä selvitetään, mitä toimia edellytetään, jotta virkamiehet Oulussa voisivat tarjota riittävän laadukasta palvelua. Äänin 7–3 keskustan aloite voitti. Vihreät ministerit äänestivät tyhjää ja kokoomuksen Paula Risikko äänesti RKP:n ministerien kanssa. Keskusta haluaa, että kaksikielinen Kokkola sijoitetaan Pohjois-Suomen aluehallintoviraston alaisuuteen, vaikka Oulussa ei ole valmiuksia turvata ruotsinkielisten perustuslaillisia oikeuksia asioida äidinkielenään. Hallitus sopi, että valmiudet hankitaan vuoden 2010 heinäkuuhun mennessä. Perustuslakivaliokunta edellytti lausunnossaan, ettei muodostettaisi sellaisia hallintoalueita, joissa kaksikielinen kunta jää ainoana muuten yksikieliseen hallintoalueeseen. Juuri niin käy, jos Kokkolan noin 6 000 ruotsinkielistä liitetään monen sadan tuhannen asukkaan Pohjois-Suomeen. Oikeuskansleri ratkaisee ensi kesänä, miten asiassa käy. Asiassa testataan

se, noudatetaanko perustuslain kielellisiä oikeuksia.

Kokkolan tapaus on karmiva esimerkki hallituksen huonosta hallinto- ja lainsäädäntökulttuurista. Valtiovarainministeriö esimerkiksi toteasi viranomaiskäyttöön laatimassaan aluehallinnon uudistamista koskevassa esitteessä, että kaksikielinen Keski-Pohjanmaa liitetään Oulun hallintoalueeseen – ennen kuin asiasta oli poliittista päätöstä. Jälkeenpäin tätä ministeriössä seliteltiin kömmähdykseksi. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri (HUS) lakkautti Tammisaaren synnytyssairaalan kesäkuun alusta 2010 välittämättä paikallisten ihmisten halusta pitää sairaala toiminnassa.

Vuonna 2007 aloittaneen Finlands svenska televisionin (FST5) olemassaolo on vaakalaudalla. Yle lopettaa Moskovan ruotsinkielisen kirjeenvaihtajan pestin. *Hufvudstadsbladetin* levikki supistuu; tiedossa ei ole supistuuko levikki enemmän vai vähemmän kuin sanomalehtien levikki ylipäänsä.

Kokoomus hyväksyi puoluekokouksessaan 13. kesäkuuta 2010 täpärästi, äänin 284–281, Riihimäen kansallisten kokoomusnuorten aloitteen numero 106, jossa vaadittiin pakkoruotsista luopumista ja tilalle kahta pakollista mutta vapaasti valittavaa kieltä peruskouluun ja lukioon. Puoluejohdon jälkeenpäin antamat vakuuttelut, että ”Kokoomuksen puoluejohto on siten sitoutunut ruotsin kielen aseman säilyttämiseen ennallaan. Kokoomuksen jatkaa valinnanvapauden lisäämistä vieraiden kielten opiskelussa.” ovat hämmentäviä.

ASENNE VALTAKUNNANPOLITIIKASSA MUUTTUNUT HUONOMPAAN SUUNTAAN

Oleellisinta ei ole se, onko mainitut muutokset toteutettu siinä tarkoituksessa, että ne merkitsevät ruotsin kielen aseman heikentymistä. Kielen asemaa voidaan toki heikentää paitsi tarkoituksellisesti myös tuottamuksellisesti, epäsuorasti, ehkäpä jopa tarkoittamattomana kontraproduktiivisena tai kielteisenä oheisseurauksena. Ei ole uskottavaa, että päätävissä tahoissa olisi ruotsinvastainen salaliit-

to. Siitä huolimatta, että salaliittoa ei ole, myös vainoharhaisilla voi olla oikeitakin vihollisia: Oleellisinta on se, mitä tosiasiallisesti tapahtuu ruotsin kielen asemalle ja miten kielivähemmistö asemansa kokee – olipa muutokset aikaansaatu miten puhtain aikein tahansa.

On mahdollista, että suomenkielinen valtaenemmistö katsoo, ettei ruotsin kielen asema ole heikentynyt, ja että samanaikaisesti suomenruotsalaiset ovat päinvastaista mieltä. Kumpikin ryhmä voi uskoa olevansa oikeassa. Sairaalatilanteessa suomenkielinen lääkintä- ja hoitohenkilöstö voi kokea osaavansa toimia ruotsinkielisen potilaan kanssa, kun taas potilas voi olla eri mieltä.

Barometern 09 -selvityksessä peräti 77,2 % vastaajista katsoi, että kieli-ilma- eli asenteet ruotsin kieleen ja kaksikielisyyteen oli viime vuosina valtakunnanpolitiikassa muuttunut huonompaan suuntaan, vaikka vain 18,3 % vastaajista näin koki tapahtuneen omassa lähiympäristössään ja vain 12,4 % koki ruotsin aseman heikentyneen omalla työpaikallaan tai koulussa.

Ruotsin asema on voinut heikentyä sitä tavoittelematta sen lapsenuskoisen ideologian takia, että suuruus sinänsä toisi tehokkuushyötyjä. Hallinnollisten yksiköiden koon kasvattaminen sisältää välttämättä kielivähemmistön oikeuksien pienentämisen. Se on sen looginen korollaari.

Maan eliitissä oli ennen enemmän ruotsin kielen asemaa ymmärtäviä, kuten Johannes Virolainen, Kalevi Sorsa, Harri Holkeri, Paavo Lipponen ja Martti Ahtisaari. Uudet sukupolvet politiikassa ja virkakunnassa osaavat yhä vähemmän ruotsia. EU-maailmassa ruotsin kieli on entistä useammalle Suomen eliittiin kuuluvalla marginaalinen kysymys. Pohjoismaiset suhteet ovat heikentyneet EU-jäsenyyden oloissa.

Pidäkkeettömissä verkkokeskusteluissa lietsottu hurriiviha muokkaa ilmapiiriä kielivähemmistön vähättelemiselle: näemme jälleen kerran, ettei huonolla maulla ole alarajaa.

RUOTSIN KIELEN KÄYTTÖALA SUPISTUU

Ruotsin aseman ymmärtäjäkin on voitu havaita. Presidentti Martti Ahtisaari julkaisi *Helsingin Sanomissa* 28.9.2009 artikkelin, jossa hän oli huolissaan ruotsin kielen asemasta Suomessa otsikolla ”Ruotsin kielen opiskelu palkitaan myöhemmin elämässä” ja totesi ”minua huolestuttaa yhä kielteisempi suhtautuminen toiseen kotimaiseen kieleemme.” *Ilta-lehti* jul-

kaisi ruotsalaisuuden päivänä 6.11.2009 pääkirjoituksen ”Ruotsin kieli on voimavara”. *Helsingin Sanomat* otsikoi 25.10.2009 pääkirjoituksensa ”Ruotsinkielisten kasvava huoli oikeuksistaan on aiheellinen” ja julkaisi suomenruotsalaisten oikeuksien perään kyselevän pääkirjoituksen 21.11.2009. *Ilta-Sanomat* julkaisi ruotsin kielelle myönteisen pääkirjoituksen 23.11.2009. Presidentti Tarja Halonen on hänkin, nykyisistä maan johtajista melkein

Maan eliitissä
oli ennen
enemmän ruotsin
kielen asemaa
ymmärtäviä.

ainoana, käyttänyt samansuuntaisia puheenvuoroja, muun muassa Tammisaaren synnytyssairaalaan liittyen ja varsinkin puheessaan Akademiforumissa Vaasassa 21.11.2009, jossa hän mm. totesi: ” – Suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista tulee huolehtia samanlaisten perusteiden mukaan. Se tarkoittaa suomen- ja ruotsinkielisen väestön tosiasiallisen tasearvon turvaamista eli oikeutta omaan kieleen sekä yhteiskunnallisiin palveluihin omalla äidinkielellään. Kielellisten perusoikeuksien turvaamisen tulee olla yhteinen asia yli puoluerajojen.” Kokkolaa koskevan kielikiistan yhteydessä Halonen kirjautti hallituksen pöytäkirjaan lausuman, jonka mukaan ”kansalaisten

on voitava luottaa mahdollisissa jatkokäsittelyissäkin siihen, että hyvää hallintoa noudatetaan vakaasti ja että kielelliset oikeudet turvataan lainsäädännön toimeenpanossa ja soveltamisessa”. Entinen pääministeri Paavo Lipponen puolusti pontevasti ruotsin kielen erityis-asemaa Suomessa Yleisradion Ykkösaamussa 19.12.2009.

Nämä yksittäiset solidaarisuuden ja sympatian ilmaukset ovat symbolisesti tärkeitä, mutta onko niillä merkitystä päätöksiä tehtäessä? Perustuslakivaliokunta vetosi kielelliseen yhdenvertaisuuteen tyrmätessään Kokkolan seudun kytkemisen aluehallinnossa Oulun yhteyteen. Perustuslakia painavampia argumentteja kielivähemmistön tueksi ei juuri ole.

Kielivähemmistössä kuitenkin pelätään, että esimerkiksi kielilain avaaminen merkitsisi lisähuolia. Paradoksaalisesti suomenruotsalaiset myötävaikuttavat itse kielensä aseman heikkenemiseen esimerkiksi silloin, kun he suomenkielisen halutessa puhua ruotsia vaihtavatkin suomeksi ja näin tulevat todistelleiksi, ettei ruotsia tarvitakaan.

Erityisesti tämä nähdään Helsingissä, missä monet suomenruotsalaiset jo elävät eriytyneen kielenkäytön eli diglossian tilanteessa. He käyttävät yleensä suomea kaupungilla ja viranomaisissa, ruotsia lähinnä vain kotona ja lähipiirissä, näkymättömästi ja kuulumattomasti. Tämä näivettää kielen käyttöalueita, häivyttää koko ruotsinkielisyyden ja loukkaa suomenkielisiä, joilta viedään mahdollisuus opitun ruotsin käyttöön.

RKP:n meneillään oleva keskustelu puolueen nimen vaihtamisesta kaksi- ja suomen-

kielisiä enemmän kosiskelevaksi (esimerkiksi liberaali-sanaa käyttämällä) tulisi nakertamaan peruskannattajajoukon uskollisuutta.

Ruotsin käyttöalaa Suomessa on valmis supistamaan aika moni suomalainen. Yhä harvemmalla poliitikolla tai virkamiehellä on omaa kokemusta, jotta he ymmärtäisivät, että ruotsinkielisten palvelujen pitää toimia käytännössäkin. Mutta kielen käyttöala voi supistua myös, vaikka tätä ei tavoiteltaisi. Jonkin muun päätöksen oheistuloksena ruotsin kielen asema voi heikentyä. Esimerkiksi kielineutraalisti tavoitelluista hallinnon tehostamispäätöksistä tai yhtenäistämistä voi seurata, että ruotsin kielen asema heikkenee, kun muutosten kytköstä perusoikeuksiin ei ole selvitetty tai edes huomattu.

Kaikkiaan ruotsin kielen asema on heikentynyt ja nähtävissä olevassa tulevaisuudessa edelleen heikkenee. Lopputulos on yhdistelmä tietoista ruotsin surkastuttamista ja käyttöalueen supistamista ja ennakoimatonta kielteistä sivutuotetta. Suurin käyttöalueetappio ruotsin kielelle on kuitenkin ruotsin yhä pidemmälle menevä häviäminen suomenkielisestä julkisuudesta. Vahvoina hidasteina toimivat kaikesta huolimatta suomenruotsalaisten omaan lähipiiriin perustuva sosiaalinen pääoma, heterogeeninen mutta silti olemassa oleva ryhmäidentiteetti, vahvat instituutiot kuten kattava ruotsinkielinen koulutusjärjestelmä, joukko-osasto, hiippakunta ja Svenska Litteratursällskapet, sekä kaksikielisten suomi-ruotsi-perheiden yllättävänkin vahva sitoutuminen ruotsin kieleen. ■